

**Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona
Universitat Autònoma de Barcelona - Bellaterra**

ENFRONT A LA TEMPTACIÓ SUBURBANA

L'habitatge a les àrees centrals:

Seminari

10 de Desembre de 1997

**EVOLUCIÓ DEL PARC D'HABITATGES
A LA REGIÓ METROPOLITANA DE BARCELONA
(ò la problemàtica de la dispersió periurbana)**

Ricard Vergés i Escuin
economista

1. SOBRE L'EXISTÈNCIA D'UNA TEMPTACIÓ

El títol mateix d'aquest Seminari suggereix l'existència d'un principi de bondat. Resistir a la *temptació suburbana* seria el *bé* i sucumbir-hi seria el *mal*. Aquesta idea seria poc oportuna davant creixement urbans com els que s'observaren als inicis de cicles de desenvolupament industrial, en el sentit que li donava en Schumpeter, per exemple, quan la immigració dels anys 50 i 60. En tal circumstàncies, "estendre la taca" era inevitable i fins i tot es podia interpretar com una necessària inversió física i social de cara al futur. En tot cas, els debats d'aquella època sobre la "*fringe*" o sobre els "*suburbia*" van girar curt, perquè les ciutats americanes tenien encara forts creixements demogràfics i que urgia actuar, relegant la filosofia a un segon pla. Segur que avui ho lamenten de veritat.

En canvi, l'idea del bé i del mal, enfront al fenomen d'una nova dispersió periurbana de finals del cicle industrial, pot ser de més actualitat des del moment on sorgeix la necessitat d'avaluar comportaments dualistes. Aquests comportaments, amagats sota la explicació del filtratge ("*filtering*" o compravenda per a pujar en l'escala de qualitat de l'habitatge), poden tenir com a finalitat augmentar i millorar el consum només d'aquells usuaris que han aconseguit acumular els recursos necessaris, i imposar com sempre les seves opcions territorials amb detriments importants per a la col·lectivitat.

Per a ser utilitzable, l'idea d'una *moralitat territorial* té que fonamentar-se sobre uns principis difícils de consensuar i encara més d'assentar. Ho hem vist a lo llarg de l'història de la planificació com a disciplina o com a *art polític*, per no dir de bona part de l'història de la geografia humana i més tard de la ecologia. En efecte, llurs trajectòries s'inscriuen a l'entorn del debat sobre lo que és el bé i el mal en la presència circumstancial del ser humà, tot arreu del nostre castigat planeta. Tenim doncs que aïllar millor aquests conceptes.

Ara bé, davant la impotència de qualsevol ideologia de la convivialitat, es menester recórrer a la psicologia social per ajudar-nos a hi veure més clar. És evident hi han uns comportaments socials que prenen model en persones o grups que tenen *creences*. Aquestes deriven de pensaments no filtrats racionalment per l'experiència o bé per la recerca de més *informació*. I com que la bondat no pot anar mai en contra de la realitat, tota manca de coneixement d'aquesta realitat engendra posicionaments que acaben per ser malèfics.

Aquesta teoria, que comença a ser comprovada experimentalment, engendra a la vegada, una hipòtesi ja continguda en els principis educatius d'en Rousseau, d'en Piaget i de tants d'altres: si l'educació rebuda des de joves ens acostumés a aquest filtrat racional, les *creences* acabarien desapareixent per donar pas a la recerca del *coneixement*. I també l'integra en Carl Rogers, quan classifica la creativitat en positiva i negativa, segons que el creador assumeixi la totalitat de la seva experiència objectiva o be que inconscientment "rebutgi" informació necessària, però amb càrrega afectiva dolorosa per al subjecte ("oblits" de la neurosis).

De moment, sabem ja que molts subjectes sucumbeixen a la temptació de donar pas i dret als *pensaments automàtics* i que aquests acaben formant *esquemes* (Beck, Ellis, etc.). La facilitat amb la que els pensaments automàtics emergeixen, es propaguen i formen ideologies dotades de coherència pròpia, és sorprenent. Per exemple, en Carl Jung comentava al final de la seva vida com havia observat la pujada subterrània del nazisme en la ment de ciutadans normals i corrents que acudien a la seva consulta per qualsevol problema psicològic.

També s'ha observat que la reducció dels esquemes és molt llarga i molt difícil i que necessiten desprogramació terapèutica, cosa a la que el subjecte no s'avé gaire bé mai. És per això que els convenciments ideològics poden acabar en comportaments rígids i perillosos. Lo més sovint, les actituds solen durar molt més enllà de l'instant on la resta de la societat acaba per reaccionar. En definitiva, que si hi ha un mal en el comportament col·lectiu, aquest ve de l'inconscient individual i es propaga després a l'entorn. Si que estem ben arreglats...

Aquests propòsits poden semblar fora de lloc en temes com el de l'assentament territorial. No obstant, si rellegim aquell famós debat entre en Borrell i en Solchaga, o bé l'informe del Tribunal per a la Defensa de la Competència sobre les mides llibertadores del sòl, no tardarem a trobar referències a esquemes perillosíssims. I també hi han referències a aquests esquemes en els debats de preparació de la nova llei del sòl, per no dir en les declaracions dels agents, on es contempla una clara voluntat per a imposar de forma tan innecessària com precipitada, la possibilitat d'us indiscriminat de sòl, baix amenaça de pujada de preus i de moltes altres calamitats¹.

El gran problema que tenim és de saber per quina via podem fer front als esquemes. A propòsit, l'abandó de la vies repressives i opressives utilitzades per els antics Règims i per els països que tenen poques llibertats, es troba ser contraproductiu en els països que en tenen més. En efecte, en aquests darrers, solament disposem d'una bateria de drets individuals, però de molt pocs drets col·lectius. Amb lo qual es reforça el *dret a la neurosis* i la indefensa davant ella de la resta de la col·lectivitat. I com que els jutges deuen exigir una claredat dels fets que l'entrefons de la ment humana no pot lliurar o, encara pitjor, poden estar ells mateixos *contaminats* per les creences que fonamenten els fets que ells tenen que jutjar, llavors la justícia pot inclinar-se, senzillament, del cantó del *mal*.

O sigui que allò que deia en Tierno Galván de que les lleis tenen que ser institucions estables que permetin que les lluites de classes es lliuren dintre d'un cert ordre, no sembla funcionar massa bé. O altrament, que l'idea d'una *moralitat territorial* legalment assumida és cosa del futur, no del present. No és per demà el moment ideal on *voluntarisme* i "*laissez faire*" es donaran l'acollida.

Mentres tant, el temps passa i els efectes de la dispersió s'accentuen. La meua opinió és que no es té que perdre massa temps en discutir o en esperar saber quin grau de perversitat tenen aquests efectes. Car de lo que discutim és del dret de fer i de no deixar fer. No oblidem que sota lo territorial jeu l'instint de territorialitat, que és tant potent com l'instint de supervivència i on lo individual i lo col·lectiu estan constantment enfrontats. I com que ja hem vist que la bateria de drets col·lectius es de molt curt abast, lo millor és encarar-se i negociar. És així que va néixer l'"*advocacy planning*", és a dir la disciplina de la negociació, preconitzada per gent com Churchman o bé per l'Escola de Berkeley (Rittel, Protzen, etc.).

Qui té que negociar? No uns poders assignats artificialment, sinó tots aquells que tenen quelcom que guanyar o que perdre, per exemple, els municipis. Què tenen que negociar? El pas dret de la dispersió i els seus efectes. Com tenen que negociar? Utilitzant nous instruments de concertació. En aquesta perspectiva, el paper dels planificadors no és ja el de fer aprovar les seves propostes (encara que els hi dolgui degut a la formació de "*environmental designer*" que tots ells han més o menys rebut), sinó el d'elaborar els coneixements, de construir els instruments de concertació i de assessorar les negociacions.

Per això proposo de donar una volta entorn al que sabem o voldríem saber sobre la dispersió periurbana. En que consisteix i quins són doncs aquests instruments de mesura i de concertació? A aquestes preguntes intentaré donar resposta en aquest curt text que no pretén, ni molt menys, tenir rang de "ponència".

2. LA MESURA DE LA DISPERSIÓ PERIURBANA

Avui dia, la dispersió s'observa sobretot en territoris metropolitans formats per un o per varis municipis centrals (Madrid, Barcelonès) o bé per grapes de municipis perifèrics, ja sigui satèl·lits com és el cas de Madrid, ja sigui en corones concèntriques com és el cas de les sis altres Comarques de l'Àmbit Metropolità de Barcelona.

Fins ara, l'eina fonamental de mesura ha estat la observació del creixements absoluts dels estocs de població, tant del centre com de la perifèria. L'anàlisi demogràfic permet, aleshores, de qualificar aquest creixements o decreixements, mitjançant l'examen diacrònic de les composicions per edat i sexe, per exemple, en dos moments censals successius. Si es disposa, endemés, de les dades de moviment natural (naixements, defuncions també per edat i sexe), es pot determinar la variació natural de cada "cohòrt" i deduir per diferència, el saldo migratori de cada municipi, igualment per edat i sexe.

---

¹. Aquests problemes, quan sorgeixen, tenen que veure amb escassetats que son impensables en el nostre país. Per cert, que Espanya ocupa el primer lloc absolut del ranking de nombre d'habitatges per llar: més de 1,5... O sigui que si es volen construir cases a les afores de la ciutat és per tota mena de raons, llevat de que no n'hi hagin prou a dintre. Per altre cantó, tots deuríem saber que les declaracions sobre les necessitats d'habitatge inflen els números per no desincentivar promocions i mercats de construcció. Finalment, pujades de preus com les que van tenir lloc durant els anys 87 a 90 tot arreu a Europa, estan vinculades molt més amb els mercats monetaris i financers, com descriu en Bertrand Renaud del Banc Mundial, i molt menys amb la pròpia oferta i demanda, de per sí molt més estables de lo que es creu.

Aquesta mesura de lo migratori no és tan detallada ni tan permanent com la que s'obté per l'anàlisi de la *variació residencial* (altes i baixes padronals del municipis), ja que en aquest cas es pot

disposar també dels fluxos d'entrada i sortida i no solament del saldo d'ambdós. En canvi, el mètode diacrònic, que per sí mateix és suficient per a lo que volem, és també molt més precís per a comparar la migració neta entre dos anys censals.

Això es degut a que si s'aplica el mètode del flux de variació residencial, ens trobem amb subregistre d'empadronament, subregistre que de totes maneres es tindrà que corregir mitjançant el saldo migratori intercensal segons el mètode diacrònic. Cal esmentar que la precisió d'aquest últim s'aconsegueix tanmateix al preu de revisar les dades de moviment natural, que també pateixen (ara menys) de subregistre, el qual és poc arriscat de corregir per medi d'alguna tècnica de "outliers".

Ara bé, lo difícil es determinar en cada municipi, la part de saldo migratori que ve o que s'en va a dintre o a fora de l'Àmbit. Per això, és necessari agregar les variacions naturals o vegetatives i descomptar-les de les poblacions del primer cens, comparant el resultat amb les poblacions, també agregades, del segon cens. Si en l'últim cens es troba més gent que la que s'ha calculat, és que n'ha arribat més de la que s'en ha anat (saldo positiu) i si n'hi ha menys, és lo contrari (saldo negatiu). Afegirem, tanmateix, que en el càlcul sobre llarg període, es té que tenir en compte que els saldos migratoris acumulats tenen el seu propi moviment natural, òbviament.

Aquest estudi s'està fent per a l'Àmbit Metropolità de Barcelona, tenint en compte el estocs i el fluxos que han tingut lloc entre el Cens del 91 i el Padró del 96. Aquest últim no ofereix encara les piràmides d'edat, les quals es tenen que simular. Així i tot sembla que no hi ha massa moviment migratori anant o venint de l'exterior. És a dir que la gran majoria dels migrants va o ve d'altres municipis de l'Àmbit. Endemés, el fet que els municipis centrals sobretot la capital perdent població i que els perifèrics en guanyen, confirma l'existència d'un fort moviment de dispersió des del centre cap a la primera corona i, probablement, d'aquesta cap a la segona.

També s'observa que les edats migratòries preferents continuen essent les de 20-34 anys, tant per als barons com per a les mullers, és a dir les joves llars, arrossegant amb elles el contingent de criatures que els hi pertoca. Veurem més tard com es pot construir una matriu que permeti quantificar els fluxos migratoris nets entre municipis, quantificació que presenta un interès elevat, tant per a la mesura i la comprensió del fenomen com per a la previsió i per a la planificació.

3. CAUSALITAT

Un mot sobre la causalitat, de la qual l'estudi pot produir coneixements de gran importància a l'hora de concertar-se. Com calia esperar, l'Enquesta Metropolitana mostra que la dispersió periurbana té una causalitat bastant atapeïda. Certes, tot lo lligat a l'habitatge pren un pes important en la resposta a la pregunta sobre les causes del canvi. Però és normal que quan hom muda, els aspectes relatius a l'habitatge acaparen la atenció i la dedicació de l'interessat i poden fer oblidar factors tal vegada més primitius o més intangibles, llevat d'altres que són sovint invocats pels responents, com treball, medi-ambient, comerç i serveis, parentela i relacions, condicions econòmiques, etc.

El problema és que per a l'estudi de la causalitat de la mudança cap a la perifèria, caldria fer una enquesta a part, amb mostra exclusiva de llars que s'han desplaçat en aquest sentit i amb una àmplia bateria de preguntes sobre llurs motivacions. Això permetria ampliar la casuística i mesurar les freqüències tipològiques. Així i tot, probablement seria difícil d'arribar als fonaments dels comportaments socials, ja siguin *benèfics*, ja siguin *malèfics*, ja que les causalitats profundes invocades al començament del present discurs, es troben generalment a l'inici d'una cadena complexa de la que solament es coneix l'anella terminal.

4. L'IMPACTE DE LA MIGRACIÓ INTERMUNICIPAL

D'immediat veiem tres impactes majors de la dispersió periurbana sobre el medi. El primer d'ells es *l'extensió de la taca*. Des del punt de vista que la dispersió no és avui una necessitat d'ordre demogràfic, aquest impacte pot ser molt conflictiu ja que redueix l'espai lliure natural allí on feria més falta per a compensar la massificació urbana existent. Però aquest punt de vista no és gens popular, així que els agents adopten comportaments expansius perquè hi va de llurs interessos. Quins són aquests comportaments?

Com tots sabem, vivim en un context d'escassa industrialització, degut en part a la saturació de la demanda de bens i serveis de la població resident i també en part a l'eficiència tecnològica que rebutja la mà d'obra. A Espanya, vivim també en un context de escassa migració, degut precisament a la

dificultat de fer compravenda d'habitatges i probablement també a la manca de esperança d'aconseguir feina sigui on sigui. Això fa que s'observa una curiosa evolució en les dinàmiques municipals. Abans es lluitava per a atraure indústria, més tard es volien supermercats i ara els municipis es contenten de qualificar sòl per a habitatge.

Per consegüent, la disponibilitat de sòl raonablement accessible i la dotació amb un mínim de serveis, és l'arma amb la que cada municipi espera guanyar la guerra al seu veí. Llavors, el primer objectiu de la concertació serà sens dubte repartir la quota de sòl urbanitzable entre els municipis, tant dels que atrauen com dels que repel·leixen població.

Ara bé, quan hom s'en va viure d'un municipi a un altre, transfereix a la vegada els recursos i els costos que genera per a la col·lectivitat. Si es ric, productiu i ben educat serà benvingut al municipi d'arribada, sobre tot si té difícil eludir impostos o evadir capitals. I llavors, per al municipi d'origen serà una pèrdua. En canvi, ja podem anar imaginant lo contrari si el personal migrant és emigrant o es situa cap a baix de l'escala social.

Per consegüent, la densitat i la qualitat del sòl qualificat serà també objecte de concertació. És evident que si es qualifica sòl per a ciutats jardins, s'atraurà població d'un tipus i d'un color polític i si es promouen *colmenes*, s'en atraurà una altre molt diferent.

El segon impacte de la dispersió periurbana és de naturalesa econòmica. Per un cantó, la variació diferencial de població engendra variacions igualment diferencials en les necessitats d'aigua, de infraestructures, d'equipaments, de serveis educatius, sanitaris, culturals, etc., tot lo qual té que ser parcialment finançat per la col·lectivitat en general.

Apareix llavors el problema de repercutir els costos, tal com l'han plantejat gent com Stiglitz o Guengant: qui té que pagar el desenvolupament periurbà postindustrial? I parafrasant a en Kenneth Arrow, és just que forçar al col·lectiu a escollir allò que no és més que un conjunt de preferències individuals? Òbviament, aquest problema és també molt conflictiu i no més es pot resoldre per una assignació de costos i per a la corresponent facturació dintre d'un marc de negociació a la vegada àgil i estable. Per consegüent, els aspectes pressupostaris i la variació en el poder de captació de recursos, estaran al centre mateix de la concertació.

Finalment, hi ha un tercer impacte de la dispersió que és la desestructuració del teixit social en els municipis centrals, degut a la fugida de les llars i dels elements més dinàmics i més solvents. Atendre després als residents que hi romanen, representa per als dits municipis una càrrega cada vegada més feixuga amb cada vegada menys recursos.

Per tant, es té que estudiar de molt aprop el tema de la fiscalitat diferencial, tant com a medi d'incentivar o de desincentivar la migració intermunicipal dintre d'un àrea metropolitana, que com a medi compensatori dels agravis col·lectius deguts a la ruptura de l'equilibre social en els antics centres de la metròpolis. I, naturalment, tot això requereix eines de concertació que, de no existir, eleven el problema al arbitratge de nivell comunitari o estatal, lo qual no acostuma a ser una bona solució.

5. MATRIU DE MIGRACIÓ INTERMUNICIPAL

Totes aquestes necessàries negociacions requeririen idealment una eina que permetés instantàniament mesurar les implicacions en cada un d'aquests aspectes sobre cada municipi, quan un o varis d'ells anunciarien el projecte o el fet de una migració diferencial respecte a la situació anterior.

Òbviament, la *cultura de la matriu* no està encara suficientment establerta, a pesar que fa ja molts anys que els Bolan, Isard i ben d'altres, van imaginar ja l'aplicació i l'extensió dels quadres de Leontieff al desenvolupament regional. La raó era, sens dubte, l'escassetat de dades per a alimentar-les. Però avui, al menys en lo demogràfic, sembla no haver-hi ja més problemes.

La matriu en via de construcció per al Pla Territorial Metropolità conté la informació de entrada i sortida de migració de cada municipi procedent o arribant a cada altre de l'Àmbit durant un període recent. El material de la matriu ha estat preparat per l'Institut d'Estadística de Catalunya mitjançant l'explotació de la cinta del INE que conté els registres d'altres i baixes padronals.

Òbviament, la dificultat d'aquesta explotació ve del fet que cada migrant té el seu registre amb el lloc d'arribada i el de partida, dates de naixement i sexe i data d'arribada, tot classificat per municipis d'alta. Per consegüent, l'agrupament dels municipis d'alta en un any determinat és factible. Però per a les baixes es tenen que llegir tots els registres de la resta de municipis d'Espanya.

Explotar aquests arxius implicava un treball excessiu per a l'INE, el qual ha lliurat per tant les cintes des de 1988 a les Comunitats Autònomes que tenen conveni. En el nostre cas, aquestes cintes contenen tots els registres en els que figura un municipi de Catalunya, ja sigui d'alta, ja sigui de baixa, ja sigui d'ambdós, informació que convé limitar al període més recent, és a dir 1992-95.

La construcció de la matriu no presenta massa dificultats, ja que es tracta d'un quadre quadrat de doble entrada, el qual es pot reduir a estructura percentual de la totalitat del flux migratori anual. Cada gran grup d'edat de cada sexe té la seva matriu amb els corresponents quadres de totals. Les files i columnes contenen tots els municipis o grups de municipis de l'Àmbit Metropolità, així com les altres comarques de la Província, les altres províncies catalanes i les altres autonomies, contant cada una com si fos un municipi.

El funcionament de la matriu consisteix a mesurar en cada municipi l'efecte de la difusió migratòria de cada altre, ja sigui analíticament durant el període observat, ja sigui en projecció durant els quinquennis que ens separen de l'any horitzó (2016). Per a aquests últims, les projeccions tenen compte de les contingències territorials, en particular de les capacitats urbanístiques.

La dinàmica del model permet sobre tot fer distribucions diferencials mitjançant iteracions a dos nivells. Per exemple, quins efectes tindria sobre tots els altres municipis, qualsevol variació d'un flux addicional de població cap un municipi determinat degut a una recalificació de sòl o una revisió del Pla.

Encara que aquest Projecte s'hagi aturat degut a dificultats de disponibilitat de dades (o de pressupost per a tractar-les, com tots saben) tenim l'esperança que aquest estudi, així com els que s'estan fent per l'Institut d'Estudis Metropolitans de Barcelona, contribuiran a forçar un clima de millor voluntat de concertació entre els participants al necessari esforç de Planificació de l'Àmbit Metropolità i, tal vegada, de millor ajustament de la dispersió periurbana a les veritables necessitats i preferències territorials de tota la col·lectivitat.